

Kritikai napló, 2024–2025

2025. május 8., Róma

A vallási szertartás esztétikája: pápatemetés és pápaválasztás

A katolikus egyház a tridenti zsinattal vett fordulatóban a reformációtól élesen elütő esztétikát választott. Felvállalta a magas művészetek teljes fegyvertárát, amelyet a protestantizmus kitagadott hívei visszahódítására és megtartására. Az építészet és a zene mellett a festészet, a szobrászat, a vizuális-, fény-, hang- és illathatások teljes palettáját, panorámáját késznek bizonyult mozgósítani a kívánt hatás kiváltására: a hívők lenyűgözése érdekében. Hogy milyen fontos ez az esztétikai élmény, azt mindenki megtapasztalhatja, aki belép egy katolikus templomba – például a párizsi Notre-Dame-ba vagy a római Szent Péter-bazilikába. De a középkori, reneszánsz és barokk vallási épületek nem pusztán építészeti emlékek. A vallásgyakorlat tudja belakni ezeket a tereket, és hívőként, a liturgia

részvevőiként tudunk teljes egészében szembesülni azzal az ösztművészeti hatással, amely az esztétikai élményszerzésen keresztül próbálja segíteni Isten-élményünket és általában hitéletünk elmélyülését.

2025 áprilisában a római katolikus egyház elvesztette első emberét, a római pápát. Az ikonikus egyházi vezető gyásza maga volt – Borbély Szilárd szavával – a halotti pompa. Pedig tudjuk, Ferenc pápa, névadójához, az assisi szenthez híven, az egyszerűség elkötelezettje volt. Mégis: a Szent Péter-bazilika, és az előtte nyíló lenyűgöző tér olyan közeget teremtett, amely valóban méltó keretet adott a gyásznak, megemelte, és egyetemes jelentőségűnek mutatta azt.

Ugyanez igaz a pápaválasztó konklávés esztétikai megjelenítésére is. Gondoljuk el: milyen lehet vitázni a Sixtus-kápolna falai között. Michelangelo freskói alatt valószínűleg másként működik az emberek egymás közötti

XIV. Leó pápa
beiktatása
2025. május
18-án
Fotó: Freddie
Everett
© Wikimedia
Commons

kommunikációja és ítélőképessége. Nem véletlenül választhatta ki a pápaválasztó konklávék helyszínének e teret épp az a XIII. Leó pápa, akinek emléke előtt tisztelgett az új pápa, amikor a XIV. Leó pápa nevet vette fel. Ha megnézzük azokat a felvételeket, amelyeken a bíborvörös-fehér ünnepi öltözetben megjelenő bíborosi kollégium pápaválasztó tagjai bevonulnak a kápolnába, teljes erejével tárul fel előttünk az a liturgikus esztétika, amely olyan nagy hatással van az emberi szemre és az emberi lélekre mind a mai napig.

Az új pápa, polgári nevén Robert Prevost, XIV. Leó tudatában van a katolikus vallási liturgia esztétikai jelentőségének. Már megválasztásakor a hagyományos pápai öltözetben jelent meg, szemben elődjével, aki a tiszta fehérrel választotta inkább. Leó pápa ráadásul énekelt is első vasárnapi áldása részeként. Az újságírókhoz intézett szavait pedig latin nyelven mondott áldás követte – mindezt annak kedvéért tette, hogy a római pápával összefüggésben bennünk élő hagyományos látvány- és hangzásvilágot tudja felidézni.

2025. május 11., Budapest

Komolyzene, karének: az együtt éneklés öröme

Sajátos alakja a kortárs magyar komolyzenének Hollerung Gábor. A Dohnányi Zenekar vezetőjét sokan szeretik, sokan irigylük, de minden hazai komolyzene-szerető rákényszerül, hogy viszonyuljon hozzá. Ráadásul rendkívül jó a nemzetközi beágyazottsága is. Vajon mi a titka? Hogy képes a komolyzenét a lehető legkonkrétabb értelemben népszerűsíteni. Eredetileg kórusvezetőnek tanult, csak másodlagosan vált karmesterré. Ez a kórusközpontú gondolkodás máig megmaradt zenei felfogásában. Ennek köszönhető a Budapesti Nemzetközi Kórusverseny megalapításának ötlete, és az is, hogy évről évre megrendezik az *Énekel az ország* című rendezvényt. Az idén a MÜPA színpadán több mint ötszázan énekeltek vasárnap délelőtt, telt ház előtt. Jól érzékelhető volt, hogy a színpadon és a nézőtérben is élvezték az eseményt, és ez nagyrészt a magával ragadó karvezetőnek köszönhető.

Hogy milyen az ideális karvezető? Tulajdonképp elég annyi, ha segít egymásra találni kórusnak, zenekarnak és közönségnek. A poszt-Covid világban már ez is kivételes szervezőkészséget és eltökéltséget feltételez. De különösen akkor, ha ilyen nagyságrendű kórust vonultat fel a rendezvény. Az idei előadáson az is kiderült, hogy a karvezető nem a könnyebb utat választja, s nem csak olyan darabot vállal, amely eleve közönségkedvenc, amelyet nem is nagyon lehet elrontani. A *Carmina Burana* persze, ilyen visszatérő sláger. De az idei koncerten Petrovics Emil *Lüszisztraté* című vígoperája is elhangzott: ez pedig első hallásra elég kockázatos vállalkozásnak tűnhet. Az 1962-ben bemutatott első változatában még musicalszerű

hatást kívánt kelteni a darab. A zeneszerző Arisztophanész vígjátékát zenésítette meg, oly módon, hogy azt színészek is tudták énekelni, és táncsal is kísérték. Aztán a Magyar Rádió kérésére készült el a koncertváltozat 1971-ben. Ebből már eltűnt a tánc, de a zene mégis megőrzött valami olyan ritmikai elemet, amely eredetileg a tánc kísérője volt, és a tánc eltűnése után is megtartotta a művet ebben a könnyen befogadható magasságban. Azt gondolhatnánk, hogy a pikáns téma teszi vonzóvá a darabot: a nőuralom problémája, a szexuális életre tett buja utalások. Valójában azonban ebből nem sok érzékelhető a koncertváltozatban: itt a mű sajátos zenei világa hat, amelyben az antik zenére való utalások mellett a legjellemzőbb elem a táncos jelleg. Mivel az előadás lemondott a táncosok alkalmazásáról, maga a karmester és -vezető, Hollerung Gábor mozgása idézi fel a darab táncos jellegét.

Ami ezen túl megállapítható a koncertről, az egyszerűen az együtt éneklés öröme, amely nem csak az énekeseket ragadja magával, hanem a népes hallgatóságot is. A színpadra engedett énekesek tömege, amikor minden résztvevő csakugyan kiereszti a hangját, csakugyan elsőprő erőit kölcsönöz az előadásnak. Ez persze a *Carmina Burana* nevezetes kezdődallamában, illetve végkifejletében érvényesül igazán, amely kitartó ismétlésével vési bele magát a hallgató tudatába olyan erővel, amelynek nem lehet ellenállni. Nem drámai hatás ez, inkább a késő reneszánsz zenei világára jellemző, mindent elárasztó életöröm himnusza, amely egy ilyen tömegből szétáradva valóban rabul ejti a közönséget, és a befogadás közös örömeiben egyesíti a kórossal és a zenekarral. Ezt a hatást tudja elérni az egyszerű ötlet: egy színpadra összehozni ennyi énekelni szerető kórust, amelynek ily módon minden tagja példás átéléssel és főleg valami földöntúli élvezettel válik a művészi üzenet alázatos közvetítőjévé.

2025. május 22., Budapest

Képzőművészet – Eperjesi Ágnes: *Möbius* (2020)

Érdekes és újszerű vállalkozásba fogott munkahelyem, a (most még) HUN-REN (hamarosán ELTE?) Filozófiai Intézet. Egy kortárs magyar művészt keresett fel, hozzájárulását kérve egyik alkotásának felhasználására a honlapja fejlécén. A vállalkozás azért sült el igazán jól, mert a művész nem pusztán egy vásárlót látott az intézetben, akitől pénzt kérhetett a felhasználási jogért cserébe, hanem partnert. Úgy gondolta, egy filozófiai intézet rendelkezhet olyan szellemi tőkével, amelyet mozgósítani lehetne annak érdekében, hogy használható kritikai visszajelzést kapjon alkotásáról. Bár Eperjesi Ágnes nevét jól ismerem, azt egy korábbi tevékenységéhez kötöttem: magam is publikáltam a rendszerváltás időszakának nevezetes nemzedéki művészeti lapjában, a *Nappali Házban*, amelynek szerkesztője és laptervezője is volt Eperjesi. Most azonban

képzőművészként állt elénk *Möbius* (2020) című színes fotogramjával. E művet kellett az esztétika és a filozófia oldaláról megközelíteni. Látszatra absztrakt képről van szó, de mit jelent a műfaj, az, hogy ez egy fotogram? Mivel a művet eredetileg csak digitális formában láthattam volna, lehetőséget kértem arra, hogy élőben is megtekinthessem. Az acb Galéria készséggel invitált a mű megismerésére. A helyszínen kiderült, hogy egy hosszú, viszonylag keskeny, fényérzékeny fotópapírról van szó, amelyet sötétkamrában tett ki a művész fényhatásnak, és amely erre elszíneződéssel, árnyékok kirajzolásával válaszolt. Ráadásul mindez úgy történt, hogy a művész a papír két végét úgy kötötte össze, hogy egy Möbius-szalagot alkotson az idom. Hogy mindezzel mi volt a célja? Egy interjúban így magyarázza eljárását: „Amikor összeérintem a Möbius-szalag két végét, akkor ugyan síkként végtelent kapok, de a térbe került fényérzékenység miatt az előhívott papíron olyasmit fogok látni, amit nem ismertem eddig. A fotópapír ebbéli tulajdonságát használva és a térbeli viszonyokat újra síkba kiterítve a kettő együtt új világot jelenít meg a számomra.”

Most viszont nem is annyira az egyedi műalkotásról szeretnék beszámolni, bár a művet körüljáró műhelytalálkozón ez volt a dolgom Golden Dániel kollégámmal együtt. A napló olvasója számára azt szeretném rögzíteni, hogy milyen inspiráló volt magának a műhelybeszélgetésnek a közege. A művész ugyanis saját tanítványaival és néhány tanártársával érkezett, s így a közönségben filozófusok, művészek, művészetkritikusok és művészpallanták foglaltak helyet. Ez pedig nyilvánvalóan inspirálta a mi előadásunkat. Ráadásul maga a művész előszóban reagált felvetéseinkre. Például megerősítette, hogy jól gondolom, valóban nem tudja magát a romantikus alkotóművész szerepében értelmezni, ő inkább csakugyan az a kísérletező, a természetet vizsgáló és azt játékosan faggató felfedező, akit előadásomban Goethehez és Maurer Dórához kapcsolódóan idéztem meg. Erre aztán válaszolt még két, a művészeti oktatásból érkező esztétakolléga, Cséka György esztéta, műkritikus, a Közép-Európai Művészet-történeti Kutatóintézet Artpool Művészetkutató Központ osztályvezetője, és Pfisztner Gábor esztéta, műkritikus, a Metropolitan Egyetem oktatója. Cséka György cáfolta az általam felvetett szempontot, és vitatkozott a művésszel is, amikor azt mondta, hogy a kísérletező, tudományos beállítódású művészet is „alkot”, csak épp másként, nem ecsettel vászonra, hanem fényhatással fényérzékeny papírra. Ebben persze igaza volt, és ezért további gondolkodásra serkentett minket, hogy akkor vajon miért nincs aláírás a műalkotáson, és miért értékeli a művész a folyamatot sok szempontból érdekesebbnek, mint magát a műalkotást. Az esemény maga illusztrálta azt, hogy milyen fontos lehet kimozdulni komfortzónánkból, és az elsőre

nehezen megközelíthető kortárs alkotásról együtt gondolkodni a művésszel. A műről szóló beszélgetés segíti a művészt, a kritikust és a közönséget is.

2025. június 16., Szajla, Budapest

Irodalom: Isten veled, Magyarország!

Második, javított kiadásban jelent meg Oravecz Imre *Egy hegy megy* című kötete, amely először 2006-ban került könyvesboltokba. Tehát majdnem húsz év telt el a két kiadás között. Érdekes lenne megnézni a szerzői változtatásokat, de erre egy ilyen rövid bejegyzésben nincs igazán lehetőség. Inkább azt gondolom végig, vajon mit változtat olvasói benyomásunkon az a tény, hogy az első kiadás idején alig múlt hatvanéves a szerző, ma pedig ugyanannyival van túl a nyolcvanon. És hogy ebben a kritikai naplóban korábban már szó esett egy olyan kötetéről, amely valójában sokkal későbbi ennél a kötetnél. Vagyis, olvasóként valamit kezdenünk kell az időjáttékkal: azzal a ténnyel, hogy pontosan tudjuk, hogy bár már e kötetben is igencsak kiábrándult hangon szólal meg az elbeszélő én, még mindig mennyire „naiv”, zöldfülű és túlzottan is optimista – legalábbis későbbi, megörökített énjéhez viszonyítva.

Tulajdonképp megnyerő az a kitartó erőfeszítés, amely a panaszokon keresztül, végül is egyfajta egyéni és közösségi önarcképfestésre irányul. Mert ily módon az alkalmi írások átlényegülnek, és a szöveg bizonyos értelemben bölcsességirodalommal válik. Persze Oravecz nem fenyezi magát, inkább próbál hű képet alkotni – magáról is, közvetlen környezetéről, szeretteiről, ismerőseiről. Itt van például három képleirési kísérlet (ekfrászis), három fénykép alázatos írásba foglalása. Az első nyitja a kötetet, a címe *A célt tévesztett fénykép*, és az író faluja határát ábrázolja, természetet és épített környezetet egyszerre. 1976-ban készült, közvetlenül az író második disszidálása előtt. De nem csak falukép ez, épített környezeté és természeti tájé. Hanem váratlanul megjelennek rajta maguk a falu lakói is, akik azóta már a múlté lettek. A második képleírás címe: *Az utolsó közös kép*. 1987-ben készült, és a család négy tagját, egyben három generációját ábrázolja: „anyám, apám, a fiam és én”. Az író ekkor negyvennégy éves, nem csoda, hogy „derűsen, szinte fölényesen tekintek a világba”. Végül a harmadik fénykép a kötet utolsó előtti írása, utána már csak a kötet címadó szövege következik. A leírás szerint a kép az író kisgyermekként ábrázolja (két hónaposan), ifjú szüleivel. A kép 1943-ban készült. És a különös dolog a képen az, hogy „anyám és apám végtelenül örül rajta”. Ami 1943-ban csakugyan meglepően hangzik. Ráadásul „a nagy világégés ellenére olyan boldogok, amilyeneknek én őket soha nem láttam”.

Persze, az öröm csak átmeneti, a kép pillanatfelvétel. A következő, egyben a kötetzáró írás már a jelenkorban

(ma olvasva a közelmúltban) játszódik. Egy falujához közeli hegy széthordását fájlatja benne az író, s eljut a végső kétségbeesésig, amikor így „kiált”: „Isten veled, Darnó, Isten veled, Magyarország!” Szép vég, végtelenül szomorú.

2025. június 17., Budapest

Képzőművészet: egyházi művészet

a Magyar Királyságban a reformáció előestéjén

Egy hétköznapi délután látogattam el a Szépművészeti Múzeumba, hogy lássam, milyen az érdeklődés. Azt kell hogy mondjam: ebben az időszakban is csúcsra járatották a kiállítást, kifejezetten népszerűnek bizonyult a múzeumlátogatók körében. Pedig azt se tudjuk, kinek a kiállításán járunk: M. S. mester szignóját ma sem tudjuk bizonyosan feloldani. A légvárépítés helyett a kiállítás váratlan logikát követ: a látogatókat egy rejtély felderítésére, közös művészettörténeti nyomozásra hívja. Jó döntés: az igazság keresésére toborozni társakat – és ráadásul népszerű is. A kiállítást rendezőknek sikerült megtalálni a népszerű háttérrel is a kiállításhoz: az első terem Corvin Mátyás király korát, annak építészeti és képzőművészeti eredményeit mutatja be. Mátyás mindig is népszerű királynak

számított, ezt már csak a népmesei szereplései is jól mutatják. Ám most nyilván a *Hunyadi* című film adja az iránta megnyilvánuló érdeklődés kulcsát. Ami jól mutatja, hogy lehet összekapcsolni egy filmes terméket egy képzőművészeti, művészettörténeti kiállítással. Erre szokták azt mondani: ügyes. Más kérdés persze, hogy a mester életműve bizony Mátyás halála után bontakozik ki. Ráadásul a kiállítás egyik újdonsága az a feltételezés, hogy a festő Bécsben élhetett, s ott működtette műhelyét is. Vagyis nem a Magyar Királyságban.

A kiállítás szervezőinek egyik legnagyobb érdeme, hogy – most először – a múzeum egymás mellé tudja állítani a selmecbányai oltár történelmileg széthordott hét tábláját, amelyek M. S. mester legfontosabb ránk maradt örökségét alkotják, és jelenleg három ország múzeumaiban található. Ám, mint arról a sajtó is hírt adott, Endrődi Gábor kurátor, művészettörténész, civilben az ELTE egyetemi docense egy grafika alapján elindulva számos más rajzot is M. S. mesternek tulajdonítani javasol, és így egy teljesebb életművet tudunk rekonstruálni. A kiállítás utolsó elemeként még egy bécsi polgárt is megnevez, aki M. S. monogrammal rendelkezik, és esetleg azonos lehet a festővel.

M. S. mester
alkotásai,
kiállítási enteriőr,
Szépművészeti
Múzeum, 2025
Fotó:
Liget Budapest
© Liget Budapest

Minderről beszámolt a sajtó. Arról kevesebb szó esik, hogy milyen nevelési értéke van e kiállítási módnak. A kísérszövegekkel, a felsorakoztatott, kortárs mesterektől (például Dürertől) származó alkotások, illetve egy külön erre a célra létrehozott digitális vizuális segédanyag révén rávezeti arra a látogatót, hogy hogyan érdemes, hogyan szükséges közelről, aprólékosan is tanulmányozni a műveket, ha stiláris jellegzetességeiket akarjuk beazonosítani – enélkül pedig az alkotó meghatározása gyakran reménytelen feladat (lenne). Vagyis látni, műalkotást szemlélni tanít. Ugyanezt a formai, stiláris jegyekre koncentrált szemléletmódot támasztja alá a kiállítás utolsó terme, amely az oltár tábláinak elkészítésére, a felhasznált anyagok és technológiák ismertetésére vállalkozik. Hogy lássuk a technológiát, amely a látványt közvetíti.

Bármilyen gazdag a kiállítás, van azért hiányérzetem is. Késő középkori egyházi művészetről beszélünk – ezért fájlalom, hogy az alkotások spirituális elemzése elmarad. Nem esik például szó arról, hogy a reformáció előtti utolsó történeti pillanatban vagyunk – márpedig, így vagy úgy, a reformáció alapjaiban rengeti meg a képzőművészetet, nyilván elsősorban az egyházi művészetet. Ezért különösképp hiányzik a bemutató szöveges elemzéseiből a képek mögött megbúvó világ- és istenkép. Az a sajátos szemlélet, amely oly megejtően ártatlannak, bájosnak és jól elrendezettnek mutatja a világot s benne az emberek helyét a selmecbányai oltár tábláin. Még az oltár alsó sorát alkotó jelenetek is, vagyis Krisztus passiója és keresztre feszítése is megnyugtató: ki-ki teszi a dolgát, és a néző szeme a jól ismert stációkat követve hamar eljuthat a feltámadás pillanatáig. Ehhez képest a rajzok egészen más témákat egészen más hangulatban dolgoznak fel, ha tesszük, más teológiát közvetítenek – hol a földi élet örömeit mutatják be, hol pedig az apokalipszis rémségeit vetik fel, mint Dürer rajzai vagy Hieronymus Bosch részletező látomásai. A középkori – vallásos és nem vallásos – művészet alkotásait nem érthetjük meg a maguk teljességében a teológiai esztétika segítségül hívása nélkül.

2025. június 21., Tihany

Építészettörténet, kolostori és társasági élet:

Tihany, a múlt visszhangja

Ha nemcsak térben, hanem időben is terjedhet a visszhang, akkor valami ilyenfajta élményben lehetett részünk Tihanyban, az év leghosszabb napján, a *Múzeumok Éjszakáján*. Már maga a páratlanul népszerű országos eseményorozat arca is mintha a múltból libbent volna elénk.

Gubás Gabi, a Thália színház közkedvelt színésznője Mary Poppinsként csöppen – például a gödöllői Grassalkovich-kastélyban – a múltbéli események közepébe, bennünket is magával ragadva. Tihanyban a bencés kolostor életébe pillanthattunk be ezen a varázslatos éjszakán, három, egymást követő csoportban – az elsőt mindjárt majd százan. A jelek szerint a bencések nagyon értenek hozzá, hogy miként meséljenek az életükről. Először a Látogatóközpont vetítőtermében nézhettünk meg egy kisfilmet a bencések hétköznapijairól, rendjük és kolostoruk – meg az ország – majd ezeréves múltjáról. Ezután levezettek minket a frissen rekonstruált altemplomba, amely a kolostor egyetlen eredeti állapotban megmaradt épületrésze, benne I. András király, a fia, Dávid, valamint valószínűleg felesége frissen rekonstruált sírjával. Sajnos a falakon már nem lehetett visszaállítani az eredetileg igencsak gazdag festett díszítést, így a boltíves fehér falak a tömzsi oszlopokkal egy letisztult, időtlen teret képeztek meg, amely hasonlatos a múzeumok „white boxához”.

Az igazi élményt a kolostor zárt udvarára való kilépés adta. Itt is fehér falak, körben a teret a kolostor épületei ölelik körbe. Ezen túl néhány gyönyörű fa és a sarokban a kivilágított templomtornyok – klasszikus látvány. Az udvaron Bujtor Balázs kamarazenekara, finom zenéje fogadott minket, a nyáreste hangulatát tovább fűszerezve. A két történeti előadás, amely fogadott bennünket (Katonáé az udvaron, Szlavkovszky Marianné a kiállítóterben) már-már kicsit túlságosan is fogyasztóbarát volt, amikor a tihanyi apátság falai közé varázsolták a füredi Anna-bált. De mi, a közönség, láthatóan hálásak voltunk e kegyes csalásért, hiszen korhű jelmezekbe beöltözött urak és asszonyok is csatlakoztak hozzánk, érzékelhetően idézve meg azt, ami elmúlt, pedig milyen szép volt. Főleg, mert kortyintani és harapnivaló is járt ehhez az élménykavalkádhoz, az Anna-báli étlapokról válogatott az egyik szerzetes, és az apátság mesterszakácsa és csapata készítette el az ingyencfalatokat. A XXI. századi turisztikai igényeket maradéktalanul kielégítő látványosságokkal, hallgatnivalóval és kóstolóval láttak bennünket vendégül az apátság szerzetesei, elmúlt korokat idézve, maguk is annak utolsó tanúiként. Ha valamit hiányolhattunk, az legfeljebb a szerzetesi életmód embert próbáló, fizikai munkára, szellemi tevékenységre, oktatásra és imádságra épülő életrendjének megismerése volt. De ennek rejtelseibe csak az pillanthat be, aki nemcsak egy estére, hanem szándéka szerint egy életre kötelezi el magát.